

فاطمه سفیدکن، معاون پژوهشی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
 پست الکترونیک: sefidkon@rif.ac.ir

نقش باغ گیاه‌شناسی ملی ایران در توسعه آموزش و تحقیقات گیاهان دارویی

گونه اول با حدود ۲۰ درصد تیمول به‌عنوان ترکیب فنلی اصلی در اسانس و گونه دوم با حدود ۹۰ درصد تیمول، تفاوت‌های اساسی در نوع کاربرد و خواص دارویی دارند.

به‌علاوه می‌توان از بازدید این مجموعه ارزشمند در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران، به‌عنوان یک ابزار کمک آموزشی بسیار توانمند در آشنا کردن دست‌اندرکاران عرصه تولید گیاهان دارویی یاد کرد.

از برنامه‌های دائمی این مجموعه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مطالعه و پژوهش پیرامون شناسایی و معرفی گونه‌های جدید حاوی مواد مؤثره، بررسی روش‌های تولید و تکثیر با هدف افزایش غنای بیولوژیک هر چه بیشتر مجموعه با هدف تکمیل آن به‌عنوان دایره‌المعارفی زنده و ارزشمند برای استفاده پژوهشگران فعال این عرصه از علم

- تأمین مواد اولیه گیاهی از طریق تهیه بذر و نهال گونه‌های گیاهی از منابع داخلی، سایر کشورهای جهان و مجموعه‌های مشابه با هدف توسعه و افزایش تنوع زیستی گیاهی و شناساندن آنها به علاقه‌مندان

- اجرای عملیات مطالعات میدانی در سراسر کشور با اعزام کارشناسان صاحب‌نظر و با هدف شناسایی و گردآوری گونه‌های گیاهی جدید دارویی و معطر برای افزایش غنای گونه‌ای، حفظ و مدون‌سازی منابع ارزشمند فلور گیاهان دارویی کشور (با اجرای این عملیات امکان معرفی گونه‌هایی فراهم خواهد شد که می‌توانند کاربردهای جدید و در برخی موارد شگفت‌انگیز در داروسازی و پزشکی داشته باشند، یا در عرصه صنعت به تولید و رونق اقتصادی کمک کنند).

متأسفانه این روزها، حیات کلیه گیاهان ارزشمند باغ گیاه‌شناسی ملی ایران با صدور مجوز بلندمرتبه‌سازی در ضلع شمالی باغ در خطر جدی قرار گرفته است.

به‌طور اساسی، فرایند نگهداری و مراقبت در مجموعه‌های زنده گیاهی، با حضور گیاهانی با سرشت‌های گوناگون، به مراتب از طراحی و اجرا (کاشت گیاهان) مهم‌تر است، چراکه در صورت مراقبت نکردن صحیح و به‌موقع، یک مجموعه غنی و زیبا، به سرعت شادابی و طراوت خود را از دست می‌دهد و رفته‌رفته مستهلک می‌شود. بنابراین، باغ گیاه‌شناسی به‌صورت عام و مجموعه گیاهان دارویی و معطر به‌صورت خاص، همانند هر موجود زنده دیگری نیازمند تیمار و مراقبت‌های دائمی است. به بیان بهتر، گیاهان کاشته‌شده در این قبیل مجموعه‌ها، باید بتوانند، تحت تأثیر رقابت همه عوامل اثرگذار دوام آورند و به حیات خود ادامه دهند، نیل به این هدف، نیازمند عملیات منظم و روتین باغبانی و مهم‌تر از آن، حفظ شرایط موردنیاز و نزدیک به طبیعت رشد گیاهان است.

بدون تردید، تاریخ ما را قضاوت خواهد کرد.

آیا توانستیم از باغ گیاه‌شناسی ملی ایران، به‌عنوان ذخیره‌گاه ژنتیکی ارزشمند گیاهان بومی و انحصاری کشور با صرف بیش از ۵۰ سال هزینه و عمر گرانباه بسیاری از دانشمندان، به‌خوبی محافظت کنیم یا در کمال ناباوری، این اثر ملی، قربانی سودجویی عده‌ای طمعکار خواهد شد که متأسفانه هیچ دغدغه‌ای در برابر مسائل ملی ندارند؟

باغ گیاه‌شناسی ملی ایران یکی از چندین هزار باغ گیاه‌شناسی در دنیا است، که به‌عنوان بزرگ‌ترین و زیباترین باغ گیاه‌شناسی در منطقه خاورمیانه (با وسعت حدود ۱۵۰ هکتار)، در منطقه غرب استان تهران واقع شده است. این باغ که یک پروژه منحصر به فرد در زمینه پژوهش و مطالعه گیاهان و طراحی منظر در ایران است شامل مجموعه‌ای از فضاهای سبز بسیار زیبا همچون باغ صخره‌ای، دریاچه، جنگل کاری، آبشار، گیاهان پوششی و چمن، میادین و بلوارها و نیز گونه‌های ارزشمند گیاهی است. مجموعه‌های گیاهی موجود در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران، در سه گروه اصلی رویشگاه‌های داخلی ایران (مجموعه‌های رویشی خزر، زاگرس، البرز و ایرانی-تورانی)، رویشگاه‌های خارجی (مجموعه‌های رویشی اروپا، قفقاز و آذربایجان، پهن‌برگ همیشه‌سبز، امریکا و هیمالیا) و مجموعه‌های موضوعی مثل باغ سیستماتیک، مجموعه گیاهان دارویی و معطر، باغ گیاهان بیابانی ایران و ... ایجاد شده و بیش از ۴۰۰۰ گونه گیاهی را در خود جای داده است.

به‌طورکلی باغ‌های گیاه‌شناسی از جمله مراکز آموزشی و تحقیقاتی هستند که با مجموعه‌هایی از گیاهان زنده با هدف حفاظت از ذخایر ژنتیکی، به‌ویژه گونه‌های در معرض انقراض، آموزش و ارتقای فرهنگ محیط‌زیستی مردم از طریق ترویج گردشگری در طبیعت، مطالعات و تحقیقات سازگاری و اکولوژیکی گیاهان شکل می‌گیرند.

یکی از مجموعه‌های ارزشمند این باغ، مجموعه گیاهان دارویی و معطر است، حدود ۴۰۰ گونه دارویی شامل گونه‌های شاخص بومی و انحصاری ایران و برخی گونه‌های خارجی در این مجموعه کاشته شده است. شناساندن و معرفی گیاهان دارای خواص دارویی از طریق نمایش زنده آنها در قسمت‌هایی با عنوان مجموعه گیاهان دارویی و معطر در باغ‌های گیاه‌شناسی یکی از اهداف ایجاد این مجموعه‌هاست.

مجموعه گیاهان دارویی و معطر، علاوه بر فراهم کردن امکانات آموزشی و تحقیقاتی در مقوله‌های گوناگون علوم زیست‌شناسی به‌ویژه گیاه‌شناسی کاربردی، اکولوژی، باغبانی، کشاورزی، محیط‌زیست و ... برای متخصصان حوزه‌های گیاهان دارویی، فیتوشیمی و داروسازی نیز بسیار جالب توجه است. دیدن گونه‌های مختلف یک جنس با نام علمی معتبر در یک مکان، که همگی با یک نام مشترک فارسی خوانده می‌شوند، تنها در چنین مجموعه‌هایی امکان‌پذیر است. علاوه بر مشاهده تفاوت‌های ظاهری و مورفولوژی گونه‌های مختلف یک جنس، در مواردی که این گونه‌ها براساس مشخصات ظاهری قابل تفکیک نیستند، اطلاعات علمی حاصل از استخراج و آنالیز مواد مؤثره آنها که در بخش تحقیقات گیاهان دارویی انجام می‌شود و ارائه تفاوت‌های عمیق کمی و کیفی اسانس‌ها و ترکیبات تشکیل‌دهنده آنها ضمن نشان دادن وجه تمایز گونه‌ها، موارد کاربرد دارویی و تجاری آنها را مشخص می‌کند. به‌عبارت‌دیگر، بازدید از این مجموعه به روشنی نشان می‌دهد، نمی‌توان با استفاده از یک نام عمومی برای یک گیاه دارویی، از خواص و کاربردهای آن آگاه شد. به‌عنوان مثال، ۱۲ گونه مختلف از جنس آویشن (*Thymus*) در این مجموعه وجود دارد، از گونه‌هایی مثل *Thymus serpyllum*، که یک گیاه پوششی (مشابه چمن) و غیربومی است تا آویشن دناهی *Thymus Daenensis* که گونه بومی و انحصاری ایران است،

